Kolozsy-Kiss Eszter

Kosztolányi Dezső japán versfordításai

Tézisek

Értekezésünk három fő részből áll. Az első rész Kosztolányi Dezső japán versfordításait tárgyalja, a második a 203 Kosztolányi által lefordított vers szövege közvetítő szöveggel és eredeti japán szöveggel, a harmadik rész pedig a versekhez kapcsolódó jegyzet.

Kosztolányi életét és utóéletét végigkísérik a fordításaival kapcsolatos csatározások, magával a műfordítói folyamattal foglalkozó írásaiban pedig szinte mindig a saját igazáért harcoló Kosztolányival találkozunk, aki folyamatos önvédelemre kényszerül a munkáját bírálókkal szemben. Rendszeresen érte, éri a mai napig is az a vád, hogy fordításköteteiben közreadott fordításai nem is fordítások, hanem saját versek. A japán eredeti szövegeket vizsgálva azonban megállapítható, hogy a német, francia és angol közvetítőnyelvű szövegek alapján magyarra átültetett versek valódi fordítások.

Bár a kínai és japán versek többször is megjelentek különféle posztumusz kiadásokban, az eredeti szövegek vizsgálatával nem foglalkoztak a kiadók. Illyés, Vas István bizonyíthatatlannak vélték a szövegek eredetiségét, és csak ma, több mint 70 évvel Kosztolányi halála után lehetnek ott először a japán szövegek a fordítások mellett.

*

A Nyugatban 1933-ban megjelent harminc haikut említik leggyakrabban Kosztolányi japán versfordításaival kapcsolatban, annak ellenére, hogy az összes 203 általa lefordított vers közül csupán 103 hokku, és 22 haiku található az anyagban, a kötetben szereplő tanka-król, dodoitsu-król, melyeket Kosztolányi népdaloknak nevez, a sedōka-król és a szabad versekről azonban soha nem esik szó. Kosztolányi 75 verset bizonyíthatóan Miyamori Asatarō tokiói egyetemi tanár haiku antológiájából fordított, melyben az eredeti versek latin betűs átírása, Miyamori saját fordításai mellett pedig korábbi angol és francia fordítások is szerepelnek. 1933-ban a *Nyugat* hasábjain Kosztolányi részletes elemzést közöl, írásában azonban csak a haiku-kat említi a japán verssel kapcsolatban. Feltételezhető, hogy az 1932-ben megjelent Miyamori antológia olyannyira lekötötte figyelmét, hogy szinte csak annak előszavából idéz, s mivel az antológia csak haiku-kat tartalmaz, így érthető, miért kizárólag a haiku-król tesz említést. A japán versformák közül a haiku a legismertebb, ma már Japán egyik fő exportcikkének számít, de a dolgozatban szó esik a többi kevésbé ismert versformáról, ismertetőjegyeikről, főbb képviselőikről. A hokku-k és haiku-k fordításáról hosszasan értekezünk, a nehézségeket pedig példákon keresztül szemléltetjük.

Nemcsak a haiku-k, a japán nyelvű szövegek mindegyike számtalan nehézséget rejt magában. A klasszikus szövegek fordítása esetén azonban sokszor maguk az adott idegen nyelv filológusai is tanácstalanul állnak olyan kérdésekkel szemben, melyeket néhány száz évvel ezelőtt bármely művelt honfitársuk könnyedén megválaszolt volna. Ez esetben tehát a fordítónak a nyelvi-értelmezési nehézségek mellett tárgyi-filológiai ismereteinek hiányával is szembe kell néznie. Különösen igaz ez a japán nyelvre, melyben az eddig bekövetkezett és a napjainkban is megfigyelhető változások következtében a klasszikus szövegek szinte teljes egészükben értelmezhetetlenné váltak

a mai olvasó számára. A haiku ezen kívül mindössze 17 szótagos, ezért az olyan körülmények, mint a többes szám hiánya a japán nyelvben, a szójáték, az évszakszó, az enjambement nem megengedett használata és az, hogy a haiku mindig csattanóval zárul, csak tovább nehezítik a fordító dolgát.

A versek nagy része versantológiákban jelent meg, így részletesen vesszük a japán versgyűjteményeket, a *Manyōshū*-t, a *Kaifūsō*-t, a *Kokinwakashū*-t, a *Shūiwakashū*-t, a *Senzaiwakashū*-t, a *Sankashū*-t, a *Shinkokinshū*-t és az *Ogurahyakuninisshu*-t.

*

Kosztolányi a nyelvek közötti különbséggel magyarázza a műfaji különbségeket, fejtegetéseiben azonban súlyos tévedések is találhatók. Nem tudni, vajon Kosztolányi a Miyamori által írottakat értette-e félre, vagy esetleg máshonnan származtak téves ismeretei. Arra vonatkozóan, hogy a Miyamori-antológia mellett Kosztolányi milyen más forrásokat használt fordításaihoz, Zágonyi Ervin alapos és minden részletre kiterjedő tanulmányaira támaszkodhatunk. Zágonyi három tanulmányával a dolgozat részletesen foglalkozik.

Kosztolányi Dezső minden vonatkozásban újszerű, a maga nemében páratlan munkát végzett az idegen nyelven írt versek magyarra fordításában. Ő maga ezt a munkát missziónak, szent küldetésnek hitte. Saját alkotásának tekintette fordításait, s tény, hogy sokszor találkozunk fordításaiban túlzással. Ugyanakkor tudatosan, készakarva nem ferdít. Műfordítói programjának ugyan alappillére a fordítás ferdítéssel való azonosítása, de erre nem költői szabadságának mindenekfölé helyezése vitte, csupán tisztában volt saját korlátaival. Tudta, hogy egy japán vers nem jelentheti ugyanazt az európai olvasó

számára. Sokszor szószátyár, magyaráz, kifejt akkor is, amikor nem kéne, annak ellenére, hogy ars poetikájának meghatározója a tömörségre való törekvés.

Kosztolányi viszonyulása a japán kultúrához sokat változott az évek során. Míg az 1910-es években meglehetősen negatívan nyilatkozott a japánokról, szembetűnő hogy élesebb hangú kritikáit korábban, az első világháború végéig fogalmazta meg, míg a japán költészet iránti érdeklődés inkább az 1930-as éveket jellemzi. Hogy mennyire különbözik azonban a japán és az európai szemlélet, arról Kosztolányi többször ír, igaz, nemcsak saját gondolatait veti papírra, Miyamori antológiájának előszavából is gyakran idéz.

*

Kosztolányit már 1913-ban támadás éri Poe *Hollójának* fordítása miatt, s később is állandó jelző vele kapcsolatban a *hűtlen*. A kínai és japán versek fordításával kapcsolatban pedig semmilyen elemzés nem jelent meg Kosztolányi életében, műveinek felsorolásában nem szerepelnek, életrajzírói közül is egyedül Szegzárdy-Csengery József említi a *Kínai és japán versek*et, magáról a kötetről azonban ő sem ír. Bár minden költőt és szinte minden közvetítő nyelvű szöveget sikerült beazonosítani, egy költő esetében az eddigi kutatások során nem sikerült megállapítani, hogy milyen forrásból dolgozott Kosztolányi. Az bizonyítható, hogy a Kosztolányi által lefordított valamennyi Horiguchi-versnek Horiguchi a szerzője, azt azonban, hogy hogyan jutott a fordító a versekhez, mind ez ideig nem sikerült kimutatni.

A versfordítás kötetek mindegyikére vonatkozó, egységes elvrendszer kidolgozásának első lépéseként azt kellett eldöntenünk, hogy mi legyen a kiadás alapjául szolgáló alapszöveg. Eleve kizártuk a posztumusz köteteket, így kézirat hiányában a folyóiratbeli megjelenések és a Kosztolányi életében megjelent kötet adják a szövegtörzset. Úgy döntöttünk tehát, hogy az első megjelenést vesszük alapul, s a japán versek esetében ez szinte kizárólag folyóiratbeli megjelenést jelent. A kutatások nem tártak fel eddig kiadatlan műfordításos anyagot, tehát a folyóiratbeli első megjelenések és a kiegészítésként feltüntetett első kötetbeli megjelenéseken kívül csak néhány vers esetében kellett posztumusz kötetben megjelent anyagra támaszkodnunk. Ilyen esetekben az Illyés által sajtó alá rendezett 1942-es *Idegen Költők*et használtuk. Nem került be az anyagba sem a tévesen 1931-es évszámot magán viselő, bizonyíthatóan 1941-es *Kínai és japán versek*, az 1957-es Vas István szerkesztésű *Kínai és japán költők*, az 1995-ös *Japán és kínai költők* című kötetet aztán fordított sorrendű címadással, javított változatban követő l999-es *Kínai és japán költők* kötet sem. Szövegváltozatokról néhány verstől eltekintve nem beszélhetünk, a megjelenésbeli különbségek kizárólag központozás és ékezésbeli eltérések, melyeket aláhúzás jelöl. A jegyzetben megjelöltük a különbségeket a kis és nagybetű használatában is.

*

A dolgozat tanulmányt követő részében szerepelnek a versek. Először a Kosztolányi féle magyar szöveget közöljük, ezt követi a közvetítő nyelvű szöveg, majd az eredeti japán szöveg. A szövegeket a félreértések elkerülése végett [Közvetítő nyelvű szöveg]

[Eredeti japán szöveg] feliratokkal választottuk szét. Szövegváltozat esetén mindkét változatot közöltük. A dolgozat harmadik, egyben befejező részében, a jegyzetben, külön vettük mind a 203 verset, s felosztottuk *Megjelenés, Szövegkritika, Műfaj, verselés, Közvetítő szöveg, Japán szöveg* egységekre. Azoknál az eseteknél, amikor nem volt a folyóiratban és a kötetben megjelent szövegek között különbség, nem tüntettük fel a Szövegkritika szót, és így jártunk el akkor is, amikor ismeretlen költő versének japán szövegét kellett volna megadnunk, a beazonosítás lehetetlensége miatt kihúztuk a Japán szöveg részt. A dolgozatot lezáró költők jegyzékéből is látszik, hogy hatalmas időintervallumot fog fel az anyag, mintegy 1200 évet. A legrégibb költők versei antológiákban jelentek meg, ezek megkönnyítik a kutató munkáját, az idő előrehaladtával azonban a feladat is egyre nehezebb, az önálló kötetek felkutatása ugyanis problémásabb.